

KUR'ÂN'IN İKİ FIKHÎ OKUNUŞU: TAHÂVÎ'NİN AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN VE ŞERHU MEÂNİ'L-ÂSÂR'I KARŞILAŞTIRMALI ÖRNEĞİ

DOÇ. DR. NECMETTİN ÇALIŞKAN

ARAŞTIRMA YAYINLARI, ANKARA: 2018, 255 SAYFA.

AHMET SAİT SICAK

DR. ÖĞR. ÜYESİ, MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ,

TEFSİR ANABİLİM DALI.

assicak@mku.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-5161-9191>

 <http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.10.13>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Eser Değerlendirmesi / Book Reviews

Geliş Tarihi / Received
18 Nisan / April 2019

Kabul Tarihi / Accepted
19 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.
For Permissions

ilahiyyatdergisi@kilis.edu.tr

Günümüzde ortaya konan ilmî eserlerde ilk olmanın ve birincil kaynaklara yönelebilenin önemi malumdur. Bu nedenle ilk dönem âlimlerinden Tahâvî'nin (ö. 321/933) ve ahkâm tefsiri ve hadisi alanlarında yazılan ilk teliflerden olan *Ahkâmü'l-Kur'ân* ve *Şerhu Meâni'l-Âsâr* adlı eserlerinin üzerine yapılan bir çalışmanın tefsir başta olmak üzere Temel İslam Bilimleri alanında araştırma yapanların dikkatini çekeceği açıktır. Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Tefsir Anabilim Dalı'nda aktif olarak öğretim üyeliği görevine devam eden yazarla olan kurumsal ve akademik birlikteliğimiz ve editöryal düzeyde kitaba olan katkı süresince kitap içeriğine vakıf oldum. Yapılan çalışmanın akademik araştırmalardan beklenen; konunun önem ve orijinalliyi, derinlemesine analiz ve sentez ayrıca multidisipliner yaklaşım gibi önemli unsurları barındırdığına dair kanaatim sonucunda, *Kur'ân'ın İki Fıkhi Okunuşu* adlı bu eserin, kitap kritiği açısından da incelenip özellikle mezkûr alanda araştırma yapan akademisyenlere tanıtılması gerektiği düşüncesi hâsıl oldu.

Necmettin Çalışkan'ın Tahâvî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân* ve *Şerhu Meâni'l-Âsâr* isimli eserleri üzerinden mukayeseli olarak yaptığı bu çalışmanın, hem Kur'ân hükümlerinin anlaşılmasında hem bu hükümler arasındaki çelişkili gibi görünen birçok konunun daha yakından incelenmesi ve yorumlanmasında hem de Tahâvî'nin ilmî yetkinliğinin ortaya çıkarılarak günümüz araştırmacılarına aktarılmasında önemli katkılar sağlayacağı söylenebilir. Müellifin, bu eserde; Tahâvî'nin tefsir metodu, ele aldığı konulara yaklaşımı ve onları inceleme tarzı, hükümlerin temellendirilmesi ve kullandığı deliller, bu delillerin nasıl uygulandığı ve Tahâvî'nin döneminde öne çıkan ilmî tartışmalar gibi konular ekseninde tahlillerde bulunduğu görülmektedir.

Müellifin bu çalışmadaki öncelikli amaçlarından birisinin; tefsir ilminin hadis, fıkıh ve diğer ilimlerle olan bağlantısını araştırarak Tahâvî'nin farklı zamanlarda yazdığı iki eserinde takip ettiği tefsir usul ve yöntemlerini tespit ve bu bağlamda kullanılan argümanları mukayese etmek olduğu söylenebilir. Bu mukayeseli yöntem sayesinde bir müellifin iki eseri arasında zaman içerisinde ilmî ve fikrî açıdan yaşanan değişimlerin gözlemlenmesi ve dönemin ilmî tartışmalarına ışık tutulması hedeflenmiştir. Özellikle Tahâvî'nin yaşadığı dönemdeki ilmî tartışmalara ve tefsir usul ve yöntemlerine ulaşabilmek için Tahâvî'nin çağdaşı Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân fî Têvîli'l-Kur'ân* isimli eserinin de araştırmaya dahil edilmesinin daha somut verilere ulaşmada önemli bir ölçüt olduğu ve katkılar sağladığı söylenebilir.

Çalışkan'ın, kitabın sonuç bölümünde yer alan; “Yapılan mukayeseler ve elde edilen sonuçlardan da anlaşılacağı üzere akademik camianın bir genelleme ve ön kabul olarak zikrettikleri; “bir âlimin eserlerinin beraber olarak incelenmesi hem gereklilik arz etmekte hem de daha doğru sonuçlar elde etmeyi sağlayıcı mahiyettedir” kaziyesi Tahâvî örneği üzerinden misalleri ve metodolojik arka planıyla teyit edilmiştir.”¹ ifadesi kitabın birçok bölümünde onun uyguladığı ve bu usulle ulaştığı önemli tespitleri ve daha da önemlisi müdellel sonuçları özetler mahiyettedir.

Böylelikle Çalışkan'ın eserinde, kendisinin de belirttiği gibi birçok araştırmada bahis konusu edilen; *aynı çağı ve çevreyi paylaşıyorlar da aynı konu üzerinde farklı müelliflerin farklı değerlendirmelerinin olabileceği hatta bu farklılıklara aynı müellifin farklı eserlerinde de rastlanabileceği* şeklindeki yerleşik kabulün etraflı analiz ve sentezler, istatistiksel bilgiler ve bunlara dayalı tablolarla ayrıntılı bir şekilde *Ahkâmü'l-Kur'ân* ve *Şerhu Meâni'l-Âsâr* üzerinden ortaya konulmuş olmasının kitabın akademik camiaya önemli katkılarından birisi olduğu görülmektedir.

Eser; giriş, üç bölüm, sonuç, ekler, kaynakça ve dizin kısımlarından oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında müellif ahkâm âyetleri ve hadisleri hakkında malumat verdikten sonra Tahâvî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'dan önce telif ettiği *Şerhu Meâni'l-Âsâr* isimli eserini ahkâm hadislerini ihtiva eden sünen tarzı bir eser olarak tanımlamış; *Ahkâmü'l-Kur'ân* isimli eserin ise ahkâm âyetlerinin tefsir edildiği bir kitap olduğunu vurgulamıştır. Necmettin Çalışkan, her iki eserde ortak olarak ele alınan birçok âyet olmakla birlikte temel konu başlığı şeklinde ele alınarak tefsiri yapılan âyet sayısının 15 olduğunu belirtmiştir. Ancak bu sayının *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ın dört cildinden günümüze kadar ulaşan ilk iki cildine göre yapıldığını da hatırlatmıştır.

Çalışkan, giriş kısmında ayrıca; Tahâvî'nin hayatı, ilmî kişiliği, yaşadığı dönem, eserleri ve Tahâvî üzerinde yapılan çalışmalar hakkında yer yer tafsilatlı malumat vermiştir. Tahâvî üzerine yapılan çalışmalara dair açıklamaların bu konuda araştırma yapmak isteyenlere önemli bir literatür bilgisi sağladığı görülmektedir. Özellikle Tahâvî'nin ilmî kişiliği ve Şâfiî mezhebinden Hanefî mezhebine geçiş süreci ve sebepleri üzerinde dikkat çekici tespitler yapılmıştır. Giriş kısmında “İmam Tahâvî'ye Yönelik Eleştiriler” başlığında Beyhakî (ö. 458/1066) ve İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) Tahâvî'ye yönelik eleştirilerinin tutarsızlığına ve eleştirilerin haksız oldu-

¹ Necmettin Çalışkan, *Kur'ân'ın İki Fikhî Okunuşu Tahâvî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân ve Şerhu Meâni'l-Âsâr'ı Karşılaştırmalı Örneği*, Araştırma Yay., Ankara 2018, 232.

ğuna dair Zâhid el-Kevserî (1879-1952) ve Kandehevî'nin (ö. 1394/1974) savunmaları üzerinden ilmî tespitlere yer verilmiştir.

Çalışkan araştırmancının birinci bölümünde öncelikli olarak ahkâm âyetleri ve ahkâm tefsirlerinin tanımı, muhtevası, tasnifi ve taksimatı üzerinde durmuştur. Müellif, Kur'an'ın ibâdât, muâmelât ve ukubâtla ilgili hükümlerini içeren âyetlere genel olarak ahkâm âyetleri denildiğini açıkladıktan sonra Kur'an-ı Kerim'in hangi âyetlerinin ahkâm âyetleri olduğu konusunda ortak bir görüş olmadığını belirterek, bunun sebebinin hükümlerin bazı âyetlerde sarîh bir şekilde belirtilmiş olmasına rağmen özellikle kıssa, emsâl vb. bazı âyetlerde doğrudan belirtilmiş olmamasına bağlamış, bu konuya ve ahkâm âyetlerinin sayısının ne olduğuna dair görüşleri aktarmıştır.

Çalışkan birinci bölümde ayrıca, ahkâm tefsirlerinin ortaya çıkışı ve özellikleri, meşhur ahkâm tefsirleri, ahkâm hadisleri, ahkâm hadisleri eserlerinin ortaya çıkışı ve özellikleri, meşhur ahkâm hadisi kitapları hakkında malumat vermiştir. Ayrıca Tahâvî'nin *Ahkâmü'l-Kur'an* ve *Şerhu Meâni'l-Âsâr* adlı eserlerinde kullandığı metodun genel özellikleri hakkında önemli tespitlerde bulunmuş ve bu tespitleri maddeler halinde sıralamıştır. Müellif daha sonra, Tahâvî'nin *Ahkâmü'l-Kur'an* ve *Şerhu Meâni'l-Âsâr* adlı eserlerinde kullandığı tefsir, hadis, fıkıh, dil ve tarih kaynaklarına yer verir.

Çalışkan araştırmancının ikinci bölümünde, hükümleri açıklamada *Ahkâmü'l-Kur'an* ile *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'ı, rivâyetlerin kullanımı açısından mukayeseli olarak inceler. Bu bağlamda o, her iki eserin hem rivâyet hem de dirâyet yönlerini etraflıca ele alır. Ele alınan konular arasında, "Kur'an'ın, Kur'an'la Tefsir Edilmesi", "Kur'an'ın Sünnetle Tefsir Edilmesi", "Kur'an'ın Sahâbe ve Tâbiîn Kavliyle Tefsir Edilmesi", "Kur'an'ın Sebeb-i Nüzûlle Tefsir Edilmesi", "Kur'an'ın Nâsih-Mensuh ile Tefsir Edilmesi" gibi başlıklar her iki eserde mukayeseli olarak incelenmiştir. Çalışkan'ın bu bölümlerde klasik eserlere dair yapılan günümüz çalışmalarında çokça rastlanmayan istatistiksel verileri kullanmasının eserin öne çıkan özelliklerinden birisi olduğu söylenebilir. Ayrıca *Ahkâmü'l-Kur'an* ve *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'ın dirâyet yönü hadis ilmî, fıkıh, fıkıh usulü, lügat, sarf ve nahiv açılarından mukayeseli olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Yazar çalışmanın üçüncü bölümünde her iki eserde ele alınan belli konuları mukayeseli olarak incelemiş ve *Ahkâmü'l-Kur'an* ve *Şerhu Meâni'l-Âsâr* eserlerinde, 16 konu çerçevesinde ele alınan 15 âyetin her iki eserde de tefsir edildiği tespitini yapmıştır. Bu âyetler içerisinde seçilen bazı âyetler

bağlamında, Tahâvî'nin her iki eserinde uyguladığı tefsir yöntemi ve kullanıldığı argümanlar müellif tarafından mukayese edilmiştir.

Üçüncü bölümde mukayese için seçilen âyetlerin namaz, abdest, kadınların özel hâli ve mesh gibi ibâdâtla ilgili konuları içerdiği oysa ahkâm tefsirinden beklenen muâmelâta veya ukûbâta dair konulara değinmediği görülmektedir. Bu hususun her iki eserde birlikte ele alınan âyetlerin² genellikle ibâdâtla ilgili olması itirazında bulunulabilse de çeşitlilik açısından muâmelât veya ukûbâtla ilgili birer örneğin eserde yer almasının daha uygun olacağı söylenebilir.

Müellif bu bölümde Tahâvî'nin yaşadığı dönemin ilmî tartışmalarına ve tefsir yöntemine ışık tutması bakımından ölçü olarak Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân* adlı tefsirini yapılan mukayeseye ayrıca dâhil etmiştir. Çalışkan kıyaslamada *Taberî Tefsiri*'nin seçilmesinde Taberî'nin Tahâvî ile aynı çağda yaşamış olması, aynı hocalardan ders almış olmaları ve eserlerinde yer verdikleri rivâyetler içerisinde tespit edilen yüzlerce rivâyetin ortak olması gibi nedenlerin etkili olduğunu belirtmiştir. O bu bölümde Tahâvî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân* ve *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'da tefsirini yaptığı yedi âyeti seçmiş ve mukayeseli değerlendirmeleri bu âyetler çerçevesinde yapmıştır.

Müellif çalışmanın sonuç kısmından sonra Tahâvî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân* ve *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'da tefsir ettiği âyetlerin hangi âyetler olduğunu göstermek için okurlara mukayeseli olarak değerlendirme yapma fırsatı veren bir tablo hazırlamıştır. Bu tabloda “Her İki Eserde Konu Başlığı Olarak Tefsir Edilen Âyet”, “Bahsi Geçen ve Dolaylı Olarak Tefsir Edilen Âyet” ve “Sayfa No” gibi başlıklılar yer almaktadır.

Necmettin Çalışkan'ın tefsir, hadis ve fıkıh ilimleri başta olmak üzere birçok ilmi kapsayan bu çalışması başta tefsir, hadis ve fıkıh alanında araştırmalar yapan ve bu alanlara ilgi duyan okurlara önemli katkılar sunmaktadır. Öncelikli olarak kitabın adı dikkat çekmektedir. Kitabın adında geçen “*Kur'ân'ın İki Fikhî Okunuşu*” başlığında yer alan fıkıh kelimesinin fıkıh literatüründeki terim anlamının yanı sıra yorum, kavrama, bilme, çözümleme, sonuç çıkarma, metot ve yöntem tespiti gibi anlamlarda kullanıldığı söylenebilir. Bu bağlamda çalışma hem okuru düşündürmekte hem de Tahâvî'nin hangi usul ve yöntemleri kullandığını okurun zihnine takrib etmektedir. Bu eseri okuduktan sonra Tahâvî'nin her iki eserinin okunması eserlerden daha fazla istifade etmeye vesile olacağını açık bir şekilde ifade

² İlgili tablo için bk. Çalışkan, *Kur'ân'ın İki Fikhî Okunuşu*, s. 233-239.

etmek gerekir. Çünkü bu çalışmada Tahâvî'yi ve eserlerini daha iyi anlamak için sosyo-kültürel altyapı ve dönemin koşulları, ilmî verilerle açık bir şekilde tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Çalışkan'ın bu çalışmasında Tahâvî'yi anlamada kullandığı mukayeseli metot, analiz ve sentezler, istatistiksel veriler, her iki eser arasındaki benzerlikler ve farklılıkların tespit edilmiş olması, eserin özellikle tefsir ve fıkıh ilmine önemli katkılar sağlamasına vesile olacaktır. Eserin üçüncü bölümünde yer alan âyetlerin tefsirini anlamada bazı zorluklar söz konusu olsa da tefsir, hadis ve fıkıh sahasında çalışmalar yapan kişilerin böyle müşkil durumlara aşına oldukları ve bunları anlamada zorlanmayacakları söylenebilir. Tefsir ilmi sahasında hem konu hem de metot açısından önemli bir boşluğu doldurduğunu düşündüğümüz bu eser, aynı zamanda Tahâvî'nin ilmî şahsiyetinin de daha yakından tanınmasına katkıda bulunmuştur.

Kur'an'ın İki Fıkhi Okunuşu: YÖK kriterlerine göre uluslararası yayınevleri statüsünde kabul edilen Ankara Okulu'na bağlı oluşuyla yılların getirdiği tecrübeyi yazar ve okuyucuyla paylaşan, özellikle doktora ve doçentlik tezlerini neşreden bir yayınevi olan Araştırma Yayınları'ndan çıktı. Bu kitapta içindekilerin ve konu başlıklarının kitabın içeriğini başarılı bir şekilde yansıttığı, kitabın sonuna konulan kelime dizininin araştırmacılara kolaylık sağlayacağı, kaynakçanın literatür hakkında hem bu konuda araştırma yapacak olanlara hem de kitabın yetkinliğine dair okuyucuya fikir verdiği, birincil kaynaklara ulaşma ve ek bilgiler verme noktasında dipnotların başarılı sayılabileceği rahatlıkla söylenebilir. Kitap kapağının sadeliği ve bu sadeliğin kazandırdığı ciddiyetin yanı sıra kitabın mizanpaj, imla ve tablolar gibi noktalarda okuyucuyu rahatsız etmeyecek görsel bir formda olduğu böylelikle *Kur'an'ın İki Fıkhi Okunuşu'nun*, yazarın ve basıldığı yayınevinin özverili çalışmaları sonucu ortaya çıktığı da ayrıca belirtilmelidir.